

23. Selunskaja, N. B. (1974). *Metody izucheniia sotcialnoi struktury pomeshchichego khoziaistva Rossii. kontca XIX – nachala XX veka (po opisaniiam Dvorianского zemelnogo banka) [The methods of studying the social structure of the landlord farming in Russia in the end of the 19th – early 20th century (according to the descriptions of the Noble Land Bank)]*. (Abstract of PhD thesis), Moscow.

24. Solovev, Iu. B. (1981). *Samoderzhavie i dvorianstvo v 1902–1907 gg. [Autocracy and the nobility in 1902–1907]*. Leningrad: Nauka.

25. Solovev, Iu. B. (1990). *Samoderzhavie i dvorianstvo v 1907–1914 gg. [Autocracy and the nobility in 1907–1914]*. Leningrad: Nauka.

26. Solovev, Iu. B. (1973). *Samoderzhavie i dvorianstvo v kontce XIX veka [Autocracy and the nobility in the end of the 19th century]*. Leningrad: Nauka.

27. Spytskyi, V. Ye. (1978). *Nazrivannia revoliutsiinoi kryzy na Ukraini v 1901–1904 rr. [The maturing of the revolutionary crisis in Ukraine in 1901–1904]*. Kyiv: Vyshcha shkola.

28. Syrovatskaia, N. A. (1966). *Borba krestian Pravoberezhnoi Ukrainy protiv feodalno-krepostnicheskogo gneta v kontce XVIII – pervoi chetverti XIX st. [The struggle of the peasants of Right-Bank Ukraine against feudal serf oppression at the end of the 18th – the first quarter of the 19th century]*. Kyiv.

29. Telychuk, P. P. (1973). *Ekonomichni osnovy ahrarnoi revoliutsii na Ukraini [Economic fundamentals of the agrarian revolution in Ukraine]*. Kyiv.

УДК 930(477)

ПОЛЬСЬКЕ ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ В ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ У ПРАЦЯХ ДАНІЕЛЯ БОВУА

Стоберська Надія

У статті висвітлено погляди Данієля Бовуа на проблему польського землеволодіння в Правобережній Україні. Історик неупереджено дослідив суспільні відносини у трикутнику польська шляхта–російський царат–українське селянство, показавши антагонізм між ними. Д. Бовуа закликав по-новому дивитися на історію українсько-польських відносин та усвідомити дійсну правду, уникаючи штампів про братерство поляків з українцями. Показано, що Бовуа написав тристоронню історію замість українських істориків.

Ключові слова: польське землеволодіння, поміщицтво, Правобережна Україна, Російська імперія, Польща.

Поміщицьке землеволодіння на території України формувалося протягом тривалого часу, насиченого історичними подіями. На Правобережжі у XIX – на початку XX ст. з огляду на специфічні історичні умови домінувало польське та російське землеволодіння. Перше мало тривалу біографію в цьому регіоні, через що вирізнялося економічною потужністю. Незважаючи на прагнення царського уряду обмежити економічну потужність поляків, вона втримувалася до початку XX ст. На сьогоднішній день тема польського землеволодіння має досить широку історіографію, але залишається цілий ряд аспектів, що заслуговують на пильнішу увагу.

Серед сучасних дослідників польського землеволодіння в правобережних губерніях вирізняється французький дослідник Данієль Бовуа. З його працями першими познайомилися польські вчені. Зокрема, Т. Ептештейн у своїх працях відзначив внесок Д. Бовуа в дослідження історії уральсько-польських взаємин, але і критикував за неповну обізнаність в окремих землях. І. Фицик привернув увагу до поляків, які виступили проти імперської влади, в той час як євреї не мали своєї думки, а українці вважалися частиною Російської імперії, перетворившись виключно у селянський стан [14]. Н. Яковенко займалася підготовкою до друку праць Бовуа в Україні та написала до них передмову, в якій подана загальна характеристика «української трилогії» [17]. Т. Марусик оцінив праці Д. Бовуа як такі, що руйнують міфи [10; 11]. С. Васильченко висвітлив причини виникнення міфів у свідомості польського та українського народів [5]. О. Карліна зауважує, що Д. Бовуа зруйнував одразу два історіографічні міфи – про патріархальну ідилію кресів, як бачилося з польського боку, і про гуманну місію російської адміністрації, що, нібито, обороняла українського селянина від поляка-поміщика, яка проповідувалася в радянській історіографії [8; 9]. Я. Дашкевич зауважив: «Праці Д. Бовуа мають стати шансом – і викликом – також для української історіографії, щоб вона якнайповніше висвітлила українську грань кривавого трикутника: українці, поляки, росіяни в Україні XIX–XX ст., і зробила це в ширшому територіальному аспекті – для цілої України, всіх її земель в минулому і сучасному» [7]. Дослідники І. Вушко, О. Чекан зазначали, що праці французького історика взаємопов'язані, і тому було б важко зрозуміти, якщо читати їх роздільно [6; 15]. Отже, праці Д. Бовуа здобули загальну позитивну оцінку українських науковців, проте нас цікавить позиціонування польського землеволодіння – важливого елементу гострого трикутника соціальної напруженості в правобережній Україні.

Метою статті є аналіз праць французького історика Д. Бовуа, в полі зору якого перебуває боротьба за українські землі в XIX – на початку XX ст. Джерелами розвідки виступили три його праці, які він назвав «малою українською трилогією» – «Битва за землю в Україні. 1863–1914. Поляки в соціо-етнічних конфліктах», «Російська влада та польська шляхта в Україні 1793–1830 рр.», «Шляхтич, кріпак і ревізор. Польська шляхта між царизмом і українськими масами (1831–1863)».

Після приєднання Правобережної України до Російської імперії росіяни прагнули витіснити поляків, які володіли більшою частиною земель. Саме на Правобережній Україні найбагатші маєтки належали землевласникам польського походження, тому російська влада розпочала активну політику ослаблення польського впливу, спиралася, передусім, на ревізію шляхетських титулів і масове обмеження права належати до шляхетського стану в імперії [1]. Інші піддавалися декласації та виселенню в північні райони Росії. Д. Бовуа наголосив, що польські повстанці розраховували на підтримку з боку українців. Незважаючи на привабливі обіцянки, більшість українців не підтримали повстання. Автор показав, що польські землевласники жорстоко ставилися до українських селян, зокрема через їхню невідданість повстанню. Саме тоді російський уряд зрозумів, що потрібно виступити у ролі захисників українських селян. Російська влада намагалася обмежити повноваження землевласників у рамках т. зв. антипольської боротьби.

Польське повстання 1863 р. мало б призвести до нових репресій щодо польського населення. Дослідник згадує генерал-губернатора М. Анненкова, який не відчував потреби у репресіях, через що відставка чиновника була очевидною [1]. П. Валусь вважав, що з польських землевласників можна було б зробити опору для російського трону, про що він, зокрема, зауважив: «Я боюся проти вартих осуду заходів стосовно поляків, що їх інші хотіли б бачити втіленими». Але ж ця боротьба розвивалася лише в його уяві. Віленський генерал-губернатор М. Муравйов писав листи царю з пропозиціями щодо виселення поляків, П. Валусь, навпаки, доводив царю про безглуздість усунення поляків з адміністративних органів і землеволодінь. «Неможливо виселити 850 тис. поляків з Росії, – пише він, маючи на увазі всі західні губернії, – неможливо примусити всіх уродженців цих теренів служити, наприклад, на берегах Волги, а уродженців Волги – на заході» [4, 32–35].

Французький історик, спираючись на різноманітні джерела, детально простежив політику «обрусення Юго-Западного края». Так, у січні 1864 р. було прийнято рішення про спеціальний податок у розмірі 10 % річного прибутку землеволодіння [1]. Дещо пізніше цей податок зменшили до 5 %. Таке рішення

мало на меті банкрутство польських маєтків, після чого можна було б придбати землю росіянам. 5 березня 1864 р. було прийнято нове положення, в якому йшлося про усунення з польських землеволодінь «орендарів, економів та управителів, незалежно від того, поляки вони чи євреї» [13]. А також було проголошено «Указ про звільнення, привілеї і фінансові позики, визнані при купівлі державних чи приватних маєтностей у західних губерніях». Було надано право неоподаткованого гуральництва, оголошені позики зі строком виплати протягом 37 років та негайне погашення боргів, що обтяжують маєтки [18]. М. Анненков не вірив у те, що можна швидко знищити перевагу поляків над росіянами, тому виступав за русифікацію через релігію та освіту.

Наступник М. Аннекова київський генерал-губернатор О. Безак, який розпочав виправляти промахи свого попередника, висунув програму, в якій наголошує на необхідності «паралізувати вплив численного вищого класу поляків, шляхти і духовенства». Вимагалось примусити поляків продавати свої маєтки, землевласників, «бо на кінець усієї цієї акції можна було розраховувати щонайбільше на 150 конфіскованих маєтків» [1]. Щоб отримати такий результат, необхідно було б розорити польських землевласників та отримати гарантії, що всі маєтки не продаватимуться неросіянам. Про це доповів генерал-губернатор Олександр II у спеціальній записці.

10 грудня 1865 р. було видано указ «Про заборону купувати нові землі особам польської національності...» [13, 40, 45]. Документ слугував основним бар'єром до збільшення земельних володінь поляків. Всі розорені маєтки потрапляли до рук росіян. Указ став основним інструментом русифікації. Було налагоджено стягнення 10 % податку та створено на Правобережній Україні оперативні комітети для перевірки прибутків маєтків. Польські землевласники були прикуті до стіни і навіть не наважувалися протестувати, лише кілька заможних могло відреагувати. Деякі поміщики навіть змушені були не визнавати себе поляками. Але, як показав Д. Бовуа, статки заможних залишилися незмінними, хоча існували польські маєтки, які виявляли ознаки нестабільності. Загалом було конфісковано не більше сотні маєтків.

Д. Бовуа показував гонитву за землею, як за великою здобиччю, в якій використовували несправедливі заходи та з великою жадібністю. Створювалися списки поляків, депортованих у Сибір, на Далеку Північ та у внутрішні області Росії. Перший такий проект – депортації шляхти у південні степи – запропонував Платон Зубов [2; 80]. Всі маєтки депортованих були описані та конфісковувалися. П. Валуєв вважав, що заслання до Сибіру прирівнювалося смерті, тому полякам дозволялося повертатися, щоб можна було б продати маєток і знову відбудути на заслання.

Польська аристократія, щоб не втратити свої землі та маєтки, пов'язували свою службу з Російською імперією. До таких імен належать: Франшек Браницький, Северин Жевуцький та Потоцький. Д. Бовуа пише: «Щасний Потоцький, власник пишного палацу в Тульчині, чий портрет у лагах! – пензля Лампі зберігається в Луврі, зумів ціною допомоги Катерині II при поділах Речі Посполитої і далі панувати у своїх незмірних маєтностях – 312 містах і селах, і завершити в 1805 р. найгарніший у Центрально-Східній Європі парк, названий Софіївкою на честь його третьої дружини Софії де Вігте» [2].

Не оминули заходи і щодо росіян, на яких заводили справи та підтвердження їхньої приналежності до титулу дворянства. Таке підтвердження давало право брати участь у публічному аукціоні щодо продажу польських земель та маєтків. Але російські дворяни не звикли жити традиціями села. Адже для них залишається ідеалом для проведення приємного часу місто, тоді як село залишалось лише джерелом прибутку.

Виникла і фінансова перешкода, яка гальмувала процес купівлі російськими дворянами польських земель. Російські чиновники сподівалися покращити свої занепалі статки за рахунок фінансової допомоги держави. Передбачалося створення спеціального банку з капіталом у 5 млн на підтримку покупцям з Росії. Держава повинна була покривати половину вартості маєтку. Банк не досяг навіть мінімуму, і невдовзі його було ліквідовано. Відбувався повільний розподіл землі через великі борги та податки.

Одночасно відбувалися репресії, що охопили Вільно та Варшаву. Всі заходи, які здійснювалися урядом, не подобалися П. Валугеву. Він хотів емігрувати, щоб не бути причетним до цих заходів. Він писав у своєму щоденнику: «Якби поляки знали, як ми боїмося! Якби Європа знала, які ми безстрашні на словах і які слабодухі в справах!». П. Валугев писав про безрезультативність дій уряду, що прагнув без клопоту домогтися русифікації поляків своїми заходами: «Підкоряюсь волі царя, вповні усвідомлюючи неможливість її здійснення. Немає нікого, крім мене, хто б дивився на справу під загальнонародським кутом зору... Ось уже чотири роки тривала вівісекція Західного краю. Ніякого результату не досягнуто». [1].

Частина поляків заради збереження своїх маєтків поступалися російським урядовцям. Часто відбувалися службові зловживання та корупція чиновників, намагаючись зберегти за собою хоч якісь землі. Але, лише поодиноким вдалося твердо встояти на ногах. В 1865 р. було прийнято указ, за яким продавалися маєтки за борги та з власної волі. Росіяни спонукали поляків залишати свої землі, на що отримували у відповідь опір. Була звинувачена волинським генералом Чертковим спілка Романа Сангушка головним ініціатором повстання.

Сангушко звернувся до старого генерал-губернатора, підкреслюючи що він ображений обшуком маєтку. 11 листопада він писав, що увесь час, «доки тривало повстання, я сидів у кабінеті, керуючись своїми фабриками й полями в якнайспокійнішій обстановці, намагаючись засвідчити цим свою вірність і лояльність намірів». Оскільки слідство завдавало значних фінансових збитків, то «я вирішив уклінно звернутися до Вашого Превосходительства, справедливого й мудрого керівника нашого краю, і віддати себе під Вашу опіку і захист закону». На що Анненков відповів, що за теперішніх обставин обшук не вважається за образу [1]. Але на цьому Чертков не зупинився. Він далі шукав докази причетності Сангушка у повстанні та надсилав листи генерал-губернатору Безаку. Але пізніше справу було закрито.

Поляки, які не мали титулів і зуміли уникнути конфіскації, продовжували шукати виходів для того, щоб зберегти свої маєтки. Зокрема, віддавали під заставу ліси купцям з правом вирубки на 10 років. До 1869 р. не існувало банків для поляків, і тому бідні позичали кошти в багатіїв під відсоток, передавалися в оренду маєтки або віддавалися під заставу. Все це призвело до великих боргів, і тому продажу маєтків було не уникнути. Землю намагалися продавати неросіянам, оминаючи закон. А щоб не сплачувати за спадкову землю, використовували передсмертне дарування.

На початку 1867 р. настало відчутне послаблення щодо поляків. У цей час цар підписує «Важболівську декларацію», за якою припинялися переслідування за участь у повстанні та йшлося про зменшення з наступного року польського податку до 5 % [26]. Але полегшення затягнулося ненадовго, оскільки вже в Парижі було вбито коня з царської упряжі. Отримавши листа, Валуєв, не знаючи імені терориста, передбачає, що буде далі: «Якими будуть наслідки на майбутнє, коли схоплений вбивця, особу якого ще не встановили, раптом виявиться поляком!». І дійсно, Березовський народився на Волині. Як наслідок, ми розуміємо, що про припинення переслідувань за участь у повстанні не могло бути й мови. Олександр II заявляє, що не варто відходити від закону 10 грудня 1865 р. [2].

Тож і надалі продовжували засуджувати повстанців та конфіскувати в них землю. Деякі поляки називали себе росіянами, лише для того щоб не втратили свою землю чи маєток. Конфіскацію проводили у поляків-емігрантів, яких судили заочно та відбирали маєток та землю. Усі вироки закінчувалися однаковою фразою: «Визнати винним і назавжди вигнаним з країни, а на випадок добровільного повернення вислати на примусові роботи строком від 5 до 20 років або у переселенські поселення до Сибіру» [2].

Політика експропріації була не прибутковою з політичної точки зору, і тому конфіскація польських земель була призупинена, що викликало протести з боку київського та віленського губернатора. 9 січня 1874 р. було проголошено амністію засудженим. Надавали так звані «відпустки» особам, які були виселені до Росії та Сибіру. Польське населення поверталось додому через різні особисті чи побутові причини.

Отже, російська влада остаточно відмовилася від конфіскації як засобу збагачення російських чиновників в Україні, але росіяни вирішили піти іншим шляхом – економічного примусу. Проте польські землевласники стійко трималися. Як наслідок, серед польських спадкоємців формувался «земельний» патріотизм.

Наприкінці XIX ст. становище польських землевласників Правобережної України було складним. У цей час спостерігалася велика заборгованість на Поділлі, Київщині та Волині. Закладені землі продавали у зв'язку з неплатоспроможністю. Створювалися приватні акціонерні банки під заставу земель. Але польські землевласники передавали землі під заставу в останню чергу. Поляки шукали нових шляхів, зокрема шахрайство, щоб обійти заставу чи продаж землі росіянам. Вони віддавали в оренду маєтки євреям на довгі роки, внаслідок чого польські землевласники уникали і продажу й мали грошовий статок. Нові власники-росіяни не могли обходитися без послуг євреїв, і тому 8 грудня 1867 р. було дозволено тримати євреїв там, де потрібною була їхня допомога, але доступ до землі був заборонений. Ці заходи уповільнювали продаж землі поляками, чого так прагнули росіяни. Саме тому російські чиновники шукали звинувачення проти поляків, які мали справи з євреями. Отже, на початку XIX ст. до рук російських землевласників перейшла невелика частка земель.

Надалі євреїв тісно пов'язують з Правобережною Україною. Всі губернатори у своїх звітах звинувачують у всіх бідах Російської імперії євреїв, в основному в селянському питанні. Олександр III пише: «Бажано вирішити це питання якнайшвидше». Розпочинає діяти антисемітська політика. Євреям було заборонено селитися в селах, оренда помешкань дозволялася лише у містах. Російська влада надалі втрачала контроль над ситуацією. Намір витіснити поляків з їхніх володінь наштовхнувся на дедалі більші порушення закону як з боку поляків, так і росіян.

1884 р. було затверджено указ, за яким потрібно було примусити поляків до продажу землі, розірвавши при цьому застави та оренди. Впродовж року необхідно було ліквідувати через суд маєтки тих власників, які порушували закон, а також планувалося ліквідувати раніше укладені дозволи на купівлю земель. Передбачався також наступ на іноземних колоністів – перевірка че-

ських і німецьких дозволів на купівлю землі. Це дозволило б вважати всі раніше укладені угоди про землю, з поляками, німцями, чехами, євреями та росіянами недійсними. Дійсними вважалися лише ті, які укладали росіяни. Але цей наказ був нереальний. Перевірити велику кількість договорів було неможливо, а наступ на іноземних колоністів тільки ускладнить міжнародні зв'язки. Таким чином, перевірялися тільки куплені землі. Було розіслано зразок дозволу для західних регіонів та зобов'язання покупців не перепродавати землі полякам та євреям, не здавати в оренду. Але наказ таки застосував Дрентельмен у своїх губерніях.

У цей час зростає вплив Коганова, який захищав інтереси росіян, що можуть опинитися в складному становищі, якщо їм заборонити наймати поляків та євреїв. Олександр III підтримав Комітет міністрів. Київський та віленський генерал-губернатори отримували право вирішувати, що вважати махінаціями, будь-яка угода може бути анульована або продовжена генерал-губернатором. Але заборонити взагалі зловживання неможливо, можна було їх приховати. Комісія обмежилася лише функцією контролю, адже зрозуміло, що конфіскація призведе тільки до розорення більшості росіян.

Перед російською владою стояло завдання – зміцнити авторитет дворянства та зберегти їхню спадщину. Отож, було створено Дворянський земельний банк, який тісно пов'язаний з Міністерством фінансів. Було висунуто пропозицію – не надавати позик тим особам, які не мали права купувати землю. Але всі ці заходи проводилися для покращення становища росіян, і ні в якому разі не поляків.

Поляки, які поверталися додому із заслання, зіткнулися з великими труднощами. Неконфісковані маєтки були поділені між спадкоємцями. Було важко знайти роботу через ярлик «колишній повстанець» або ж «колишній засланий на каторгу». Спадкоємці теж були незадоволені поверненням власників маєтків, і тому все робили, щоб відсторонити їх від свого маєтку. Отже, полякам нічого не залишалось, як повертатися назад до Сибіру. І все ж таки перевага щодо володіння землями та маєтками належала полякам. Росіяни теж себе поводили не як завойовники земель, а, навпаки, шукали дружби з польськими землевласниками, виявляли бажання долучитись до їхніх витончених традицій.

Незважаючи на взаємну зневагу поляків та росіян, їх об'єднував у єдине ціле матеріальний інтерес, вони спілкувалися в рамках сільськогосподарських товариств. Велика заборгованість існувала з обох сторін, внаслідок чого вони шукали спільного виходу – одержання кредитів. Що ж до росіян – у них завжди існував інтерес до захоплення приватних земель. Це перетворилося на переконуючу ідею, де використовувалися будь-які заходи чи інтриги. Обмежувалася купівля маєтків поляками.

У 1891 р. було прийнято указ, спрямований проти великих землевласників-поляків, які володіли землями на прусській та австрійській територіях колишньої Польщі. Згідно із законом, право володіти землею на території Російської імперії одержували тільки її піддані. Саме тому багаті поляки, що зробили собі кар'єру в Австрійській імперії, але мали землі в південно-західних губерніях, поверталися, щоб одержати російське підданство та зберегти свої землі. Далі був проведений наступ на польську спадщину. Було заборонено полякам інше спадкування, крім прямого та між подружжям, тому інші спадкоємці зобов'язувалися продати землю протягом двох років. Але ці положення не були прийняті російським урядом. Ігнат'єв не хотів здаватися, і тому в рапорті він пише про неофіційне застосування проекту на обмеження спадщини. Це дало можливість росіянам скупити за три роки стільки, скільки протягом 13 попередніх років. Це вперше свідчило про загальне переважання росіян на Правобережній Україні. Але наміри Миколи II були зовсім іншими, ніж у Ігнат'єва. Цар знизив податок на землю для поляків. Цей спеціальний податок повинні сплачувати не тільки поляки, але й росіяни. Було проголошено державну монополію на продаж алкогольних напоїв, але полякам відшкодовувалися завдані збитки. Це полегшення подарувало надію полякам на політичні зміни. Отже, проект про успадкування прийнятий не був. Натомість був прийнятий закон, який дозволяв найбіднішому та найнижчому прошаркові польської шляхти, селянам та міщанам, купувати з дозволу генерал-губернатора до 60 дес. землі на родину [29]. Вищезгадані закони були прийняті, але це не означало, що їх вправно виконували. Поляки у будь-який спосіб намагалися обійти або зловживати ними.

Отже, на початок ХХ ст. польське землеволодіння зазнало помітних втрат. Але ті маєтки, які не потрапили під тиск російського уряду, перебували в кращому економічному становищі. Хоч кількість землевласників-поляків та їхня земля зменшились, вартість за землю – зросла. Також було зроблено перепис чисельності польських землевласників та земель, якими вони володіють. Але цифри були занижені, з метою показати переважання росіян. Як для поляків, так для росіян земля стала символом влади. Це була дрібна війна багатіїв, в якій страждали найбідніші прошарки суспільства – зокрема українське селянство.

Д. Бовуа простежує русифікаторську політику однієї особи – Бібікова, який здійснював заходи щодо придушення польськості в Україні. Бовуа показав процес вилучення із соціального життя 340 тис. безземельних поляків і їхнє залучення до однодвірців. Потрапити до категорії однодвірців означало втратити особисту свободу, платити податки та позбавитися права користува-

тися шляхетським правосуддям, втратити право навчатися у рідній школі. Автор з'ясовує, що поляк-землевласник ніколи не залишався наодинці з селянами-кріпаками. Тут на арені завжди з'являються росіяни. А український селянин був об'єктом завоювання двох сторін, де росіяни виступали в ролі захисника українського селянина, якого ображав та пригнічував польський землевласник. Але дуже часто поляки та росіяни знаходили спільну мову у придушенні селянських рухів. Під час Кримської війни російська влада підтримала землевласників, де кріпаки сподівалися стати вільними. Це робилося для того, щоб показати економічну залежність від поляків, але власністю – російською. Було заборонено польську мову, польське право, був закритий Київський університет. «Православна церква стає троянським конем царизму у польському питанні». Автор показує, як цар наголошує на тому, що дворянин не повинен сидіти у своєму маєтку та дбати про його процвітання. Він має служити в російській адміністрації. Тож великі землевласники покинули свої маєтки та поступили на службу. Так було фактично завойовано Правобережну Україну, але польський вплив витіснити так і не вдалося царській Росії.

Доля Правобережної України досить зацікавила французького історика Д. Бовуа. Тож без сумніву можна сказати, що праці Д. Бовуа присвячені Україні. Історик досить об'єктивно висвітлив антагонізм між трикутником Росія–Україна–Польща або влада–селяни–шляхта. Він порушив питання відносин між польською шляхтою та українським селянином. Показав трагічну долю українського селянина та зажерливість польських панів, як Російська імперія намагалася послабити вплив поляків на Правобережній Україні. Його українська трилогія стала класичним жанром, на які спираються інші дослідники. Д. Бовуа є незалежним істориком, і тому його думки були нейтральними відносно українського та польського народів. Французький історик детально занурився в історію українського селянства. Праці Д. Бовуа дають змогу українським історикам об'єктивно досліджувати українську сторону трикутника та в подальшому спиратися на його дослідження.

Abstract

The article deals with Beauvois D. views of the problem of the Polish land tenure in Right-Bank Ukraine. The researcher used the principle of historicism in Right-Bank Ukraine. The researcher used the principle of historicism and scientific objectivity. Beauvois D. investigated objectively the public relations inside the triangle between – the Polish shlyakhta, the tsarat and the Ukrainian peasantry. He showed antagonism between them. D. Bovua in his works urged to look in a new way at the history of the Ukrainian–Polish relations and to realize the valid truth

and do not repeat the lie about a brotherhood of Polishes with Ukrainians. Some historians noted that Beauvois D. wrote the tripartite hisstory instead of the Ukrainian historians, i. e. he fulfilled their mission.

Key words: Polish land tenure, landowners, Right-bank Ukraine, Russian empire, Poland.

Аннотація

В статтє отражены взгляды Даниэля Бовуа на проблему польского землевладения в Правобережной Украине. Исследователь использовал принцип историзма и научной объективности. Д. Бовуа объективно исследовал общественные отношения между треугольником польская шляхта–царизм–украинское крестьянство. Он показал антагонизм между ними. Д. Бовуа в своих трудах призывает по-новому смотреть на историю украинско-польских отношений и осознать действительную правду, а не повторять ложь о братстве поляков с украинцами. Некоторые исследователи отметили, что Д. Бовуа написал трехстороннюю историю вместо украинских историков, то есть выполнил их миссию.

Ключевые слова: польское землевладение, помещики, Правобережная Украина, Русская империя, Польша.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бовуа Д. Битва за землю в Україні: 1863–1914: Поляки в соціо-етнічних конфліктах / Д. Бовуа. – К., 1998. – 334 с.
2. Бовуа Д. Російська влада та польська шляхта в Україні 1793–1830 рр. / Д. Бовуа: пер. з франц. З. Борисюк. – Львів: Кальварія, 2007. – 296 с.
3. Бовуа Д. Шляхтич, кріпак і ревізор. Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831–1863) / Д. Бовуа. – К.: ІНТЕЛ, 1996. – 106 с.
4. Валуев П. А. Дневник П. А. Валуева министра внутренних дел / П. А. Валуев. – Т. 1. – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – 422 с.
5. Васильченко С. Родове прокляття України / С. Васильченко // Всесвіт. – 1999. – № 9/10. – С. 175–181.
6. Вушко І. Даніель Бовуа і його польське питання / І. Вушко // Україна модерна. – Ч. 10. – Київ–Львів, 2006. – С. 214–220.
7. Дашкевич Я. Даніель Бовуа та вивчення історії польсько-українських відносин / Я. Дашкевич // Бовуа Д. Шляхтич, кріпак і ревізор. Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831–1863). – К.: Інтел, 1996. – С. 3–48.

8. Карліна О. Даніель Бовуа проти – спокуси красивих історій / О. Карліна // Український гуманітарний огляд. Вип. 13. – К.: Критика, 2008. – С. 84–94.
9. Карліна О. Кінець міфів про Україну-Аркадію / О. Карліна // Український гуманітарний огляд. Вип. 1. – К.: Критика, 1999. – С. 63–68.
10. Маруськ Т. Борьба за землю в Украине: французский взгляд / Т. Маруськ // Зеркало недели. – 1998. – 20 июня.
11. Марусик Т. Паризький Дон Кіхот Даніель Бовуа, який захищає українську історію перед французькою історіографією / Т. Марусик // Вечірній Київ. – 1998. – 12 травня.
12. Полное собрание законов (ПСЗ). – Т. XL. – Отд. II. – № 42759. – СПб.: Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1865.
13. Самбук С. М. Политика царизма в Белоруссии во второй половине XIX в. – Минск: Наука и техника, 1980. – 224 с.
14. Фицик І. Д. Французька візія етносоціальної історії Правобережної України XIX століття / І. Д. Фицик // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2014. – Вип. XXXVIII. – С. 57–61.
15. Чекан О. У трикутнику Східної Європи (опубліковано в журналі Український тиждень за 27 липня 2011 року) / О. Чекан. – URL: www.tyzhden.ua/Society/26400 27
16. Яковенко Н. Від видавців // Бовуа Д. Битва за землю в Україні 1863–1914: Поляки в соціо-етнічних конфліктах / Н. Яковенко: пер. на укр. З. Борисюк. – К.: Критика, 1998. – С. 4–8.
17. Яковенко Н. Від редактора / Н. Яковенко: пер. з франц. З. Борисюк // Бовуа Д. Російська влада і польська шляхта в Україні. 1793–1830 pp. – Львів: Кальварія, 2007. – С. 7–10.

References

1. Beauvois, D. (1998). *Bytva za zemliu v Ukraini 1863–1914 rr.: Poliaky v sotsio- etnichnykh konfl iktakh [Fight for the earth in Ukraine: 1863–1914: Poles in the sotsio-ethnic conflicts]*. Kyiv.
2. Beauvois, D. (2007). *Bovua Daniel. Rosiiska vlada ta polska shliakhta v Ukraini 1793–1830 rr. [Pouvoir russe et noblesse polonaise en Ukraine 1793–1830]*. Lviv: Kalvaria.
3. Beauvois, D. (1996). *Shliakhtych, kripak i revizor. Polska shliakhta mizh tsaryzmozom ta ukrainskymy masamy (1831–1863) [Shlyakhtich, serf and auditor. The Polish shlyakhta between a tsarism and the Ukrainian masses]*. Kyiv: INTEL.

4. Valuiev, P. A. (1961). Dnevnyk P. A. Valueva mynustra vnutrennykh del [*Valuyev's diary of the Minister of Internal Affairs*]. Moskva: Isd-vo AN SSSR.

5. Vasylenko, S. (1999). Rodove prokliattia Ukrainy [*Patrimonial damnation of Ukraine*]. Vsesvit, 1999, 9/10.

6. Vushko, I. (2006). Daniel Bovua i yoho polske pytannia [*Daniel Bovua and his Polish question*]. Ukraina moderna, 10.

7. Dashkevych, Ya. (1996). Daniel Bovua ta vyvchennia istorii polsko-ukrainskykh vidnosyn [*Daniel Bovua and studying of history of the Polish-Ukrainian relations*]. Beauvois, D. (1996). Shliakhtych, kripak i revizor. Polska shliakhta mizh tsaryzmozom ta ukrainskymy masamy (1831–1863). Kyiv.

8. Karlina, O. (2008) Daniel Bovua proty – spokusy krasvyvykh istorii [*Daniel Bovua against - spokusa of beautiful stories*]. Ukrainskiy humanitarniy oglyad, Vip. 13.

9. Karlina, O. (1999). Kinets mifovi pro Ukrainu-Arkadiu [*The end to the myth about Ukraine Arkady*]. Ukrainskiy humanitarniy oglyad, Vip. 1.

10. Marusyk, T. (1998). Borba za zemliu v Ukraini: frantsuzskiy vzghliad [*Fight for the earth in Ukraine: French look*]. Zerkalo nedeli.

11. Marusyk, T. (1998). Paryzkyi Don Kikhot Daniel Bovua, yakyi zakhyshchaie ukrainsku istoriiu pered frantsuzkoiu istoriohrafieiu [*The Parisian Don Quixote Daniel Bovua who protects the Ukrainian history before the French historiography*]. Vechinyy Kyiv.

12. Polnoe sobranie zakonov (PSZ) (1865). [*Complete collection of laws*]. SPb.

13. Sambuk, S. M. (1980). Polytyka tsaryzma v Belorussyyi vo vtoroi polovyni XIX [*Policy of a tsarism in Belarus in the second half of XIX of century*]. Mynsk.

14. Fytsky, I. D. (2014). Frantsuzka vizia etnosotsialnoi istorii Pravoberezhnoi Ukrainy XIX stolittia [*French image of ethnosocial history of Right-bank Ukraine of the 19th century*]. Naukova pratsi istorichnogo fakultetu Zaporizkogo universitetu, XXXVIII.

15. Chekan, O. U (2011). trykutnyku Skhidnoi Yevropy [*In a triangle of Eastern Europe*]. URL: www.tyzhden.ua/Society/26400 27

16. Iakovenko, N. (1998). Bovua D. Bytva za zemliu v Ukraini 1863–1914: Poliaky v sotsio-etnichnykh konfliktakh [*Fight for the earth in Ukraine: 1863–1914: Poles in the sotsio-ethnic conflicts*]. Kyiv: Kritika.

17. Iakovenko, N. (2007). Bovua D. Rosiiska vlada i polska shliakhta v Ukraini. 1793–1830 rr. [*The Russian authorities and the Polish shlyakhta in Ukraine. 1793–1830*]. Lviv: Kalvaria.